

ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію Ірини Володимирівни Гарбери
“Концепт ЛЮДИНА у фразеології східностепових українських говірок”,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова**

Злам тисячоліть у мовознавстві позначений остаточним утвердженням антропоцентричного підходу, що передбачає вивчення мови у зв'язку з мисленням і пізнанням. Це, зокрема, стимулювало стрімкий розвиток когнітивної лінгвістики, у колі завдань якої чільне місце належить моделюванню мовної картини світу та її фрагментів. Попри значну кількість напрацювань у цій галузі (І. Голубовської, А. Загнітка, В. Іващенко, В. Карасика, Т. Космеди, Ж. Краснобаєвої-Чорної, О. Селіванової, М. Скаб, Л. Попович, М. Пименової, Й. Стерніна та ін.) до сьогодні ця проблема залишається остаточно не розв'язаною, що зумовлено як об'єктивними чинниками (міждисциплінарний характер цього феномену, його втілення на різних мовних рівнях, потреба освоєння нових дослідницьких методів тощо), так і суб'єктивними (різні підходи до потрактування понять “мовна картина світу” та “концептуальна картина світу”, різні погляди на їхню кореляцію). З-поміж завдань, що стоять перед когнітивістами, особливо цікавим є з'ясування національної специфіки універсальних концептів, одним з яких і є концепт *ЛЮДИНА*. З-поміж засобів вербалізації концептів, зокрема тих, що увиразнюють їхнє етнічне забарвлення, неабияка роль належить фразеології як мовному пласту, який конденсує інформацію про ментальні риси й культурні надбання народу. Ще ціннішим у цьому контексті постає ареальний фразеологійний матеріал, адже він, подекуди віддзеркалюючи деякі регіональні відмінності світобачення, пам'яті поколінь та звичаїв того самого народу, ілюструє відтинки певних фрагментів загальнонаціональної мовної картини світу, що, зі свого боку, доводить їхній не монохромний, а спектральний характер. Зважаючи на це, про актуальність дисертаційної праці І.В. Гарбери можна говорити у двох аспектах: вона спричинена, по-перше, потребою всебічного вивчення засобів вербалізації

концепту *ЛЮДИНА* в українській мові, а по-друге, важливістю активного залучення ареального мовного матеріалу до конструювання фрагментів мовної картини світу.

Дисертантка правильно усвідомила та чітко сформулювала мету свого дослідження, яка полягає у з'ясуванні й окресленні “специфіки концепту *людина* у фразеології східностепових українських говірок із опертям на систему кодів культури та з укладанням відповідної лінгвістичної бази даних” (с. 19), а також логічно вивела завдання, що вможливають реалізацію цієї мети.

Структура праці спрямована на поетапний розв'язок поставлених завдань. У I розділі авторка докладно проаналізувала різні принципи кваліфікації та опису концептів, довела ефективність застосування інтегративного підходу до студіювання цих явищ, оскільки саме поєднання кількох векторів інтерпретації концепту забезпечує вичерпну характеристику цього багатовимірного феномену. Чимало уваги в цьому розділі присвячено проблемі вербальної об'єктивації концепту, зреферовано й узагальнено результати попередніх досліджень фразеологічних одиниць в українських степових говірках, з опертям на різні погляди щодо структурної організації концепту обґрунтовано складники концепту *ЛЮДИНА*, а саме: поняттєвий, образний, значеннєвий та оцінний. Досить переконливо І.В. Гарбера аргументувала й вибір методів дослідження концепту *ЛЮДИНА* на матеріалі ареальних фразем. Проаналізувавши переваги й недоліки різних моделей концептуального аналізу, вона цілком умотивовано обрала методику, опрацьовану Ж. Краснобаєвою-Чорною. Загалом I розділові дисертації притаманна продуманість, чіткість і послідовність викладу, він засвідчує широку обізнаність здобувачки із сучасним станом концептології та діалектології, вміння аналізувати й узагальнювати різні потрактування мовознавчих понять, обирати найбільш адекватній інструментарій дослідження.

II розділ дисертаційної праці І.В. Гарбера присвятила висвітленню ментальних прообразів, вербалізованих у зібраних ареальних фраземах. Узявши за підґрунтя класифікацію кодів культури Л. Савченко, дисертантка значно її розширює, деталізуючи наявні компоненти та додаючи нові. У результаті аналізу

виокремлено 16 самодостатніх кодів культури, що формують образно-емпіричну характеристику концепту *ЛЮДИНА*, та 2 коди культури (кологоративний та геометричний), які постають лише у складі міжкодових переходів (с. 86).

На особливу відзнаку заслуговує III розділ дисертації, де висвітлено принципи та етапи проектування лінгвістичної бази даних “Концепт *ЛЮДИНА* у фразеології східностепових українських говірок”, продемонстровано її структуру та особливості функціонування. Результат пошукового запиту в цій базі дає цілком вичерпну власне-лінгвістичну й лінгвокультурологічну характеристику ареальної фразеологічної одиниці (АФО), адже подає опис за дев'ятьма параметрами: 1) порядковий номер АФО; 2) АФО; 3) її значення; 4) репрезентант коду культури; 5) різновид коду культури; 6) різновид АФО за ідеографічною класифікацією (фразеосемантичні групи “характер”, “зовнішній вигляд”, “фізичний стан” тощо); 7) різновид АФО за аксіологічною класифікацією (позитивнооцінна/ негативнооцінна/ нейтральнооцінна); 8) різновид АФО за структурною класифікацією (організована за структурою словосполучення / організована за структурою речення / організована поєднанням неповнозначної частини мови з повнозначною); 9) контекст. Безперечною перевагою цієї бази є можливість здійснення пошуку за кількома параметрами: 1) за АФО; 2) за кодом культури, репрезентованим АФО; 3) за аксіологічною характеристикою. Доступ до цієї бази даних не лише сприятиме оптимізації створення словників, а й пришвидшить добирання матеріалу для подальших наукових досліджень у галузях когнітивного мовознавства, лексикології, діалектології, а також культурології та етнографії.

Дисертація концептуально струнка й вдало структурована. Виклад матеріалу чіткий, логічний і послідовний. Наголошуючи на безперечній актуальності й новизні цієї праці та високо її оцінюючи, хочемо висловити деякі зауваження й побажання:

1. Зазвичай науковці, опрацьовуючи діалектний мовний матеріал, намагаються охопити якомога більшу територію, що може спричинити дещо поверховий його опис і схематичне уявлення про студійовані говірки. Тоді як

глибоке занурення в особливості мовлення одного чи двох населених пунктів уможлиблює ґрунтовне вивчення притаманних їм говірок, а також сприяє з'ясуванню унікальних ментальних та етнокультурних рис їхніх носіїв. Тому зосередження дисертантки на фразеології двох “мікромов” заслуговує на цілковите схвалення, тим паче, що їй вдалося зібрати й проаналізувати важкодоступний у сьгоднішніх українських реаліях матеріал. Однак, на нашу думку, варто було б деталізувати термінологію, якою послуговується авторка, адже говірку потрактовують як засіб спілкування здебільшого сільських населених пунктів, натомість мовлення селищ міського типу вважають мішанкою говірки, просторіччя та літературної мови. З огляду на це до створеної лінгвістичної бази даних “Концепт ЛЮДИНА у фразеології східностепових українських говірок” також корисно було б додати ще одне поле, де було б зазначено, чи має АФО наддіалектний характер (тобто чи входить до літературної мови), чи постала внаслідок впливу російської мови, чи є спільною для мовних систем обох смт, чи вживана лише мешканцями одного смт.

2. У II розділі, висвітлюючи систему кодів культури, які репрезентують концепт ЛЮДИНА, здобувачка в межах засобів втілення цих кодів розрізняє одиничні показники та комплекси. Та подекуди під час такої диференціації проігноровано принцип функційної еквівалентності. Зокрема, описуючи фразеологічні одиниці, що містять темпоральний код культури, І.В. Гарбера фразему *щодня неділя* кваліфікує як таку, у якій цей код репрезентований однією лексемою – **неділя**, а фраземи *кожного дня неділя* та *субота кожний день* – як такі, у яких цей код представлений темпоральними комплексами – “**день + неділя**” та “**субота + день**” відповідно (с. 107). Між тим очевидно, що в сполуках *кожного дня неділя* та *субота кожний день* компонент *день* утратив предметну семантику й у поєднанні з прономінативом є виразником адвербіальної функції, тотожної тій, яку виконує лексема *щодня* в сполучі *щодня неділя*.

3. Викликає запитання інтерпретація деяких мовних явищ. Зокрема, фразему *аж дихання перехватило* видається логічнішим зарахувати до тих, що репрезентують акціональний, а не соматичний (с. 90) код культури. Фразему

дві баби з *Кайдашевої сім'ї* вважаємо за доцільне кваліфікувати як таку, що репрезентує не двокомпонентний перехід, акумулюючи квантитативний та антропний коди – “два + баба + сім'я” (с. 118), а трикомпонентний, поєднуючи квантитативний, антропний та міфологічний коди – “два + баба + твір І. Нечуя-Левицького”.

4. Загалом І.В. Гарбера на високому рівні володіє науковим стилем української мови, мовно-стилістичне оформлення дисертаційної праці не викликає серйозних зауважень, проте змушені зазначити, що в ньому трапляються ненормативні конструкції, а саме: вживання орудного у функції суб'єкта в реченнях з предикативним формами на *-но*, *-то* на зразок *Усі результати дослідження <...> отримано особисто здобувачем* (с. 22); *...його широко використовувано мовознавцями...* (с. 25); *Ученим встановлено, що...* (с. 56) тощо. Також неорганічні для української мови структури з дієсловами на *-ся* у функції пасива на зразок *термін використовується* (с. 26); *те саме явище довкілля може інтерпретуватися й описуватися по-різному* (с. 30); *під час студіювання національної свідомості до уваги береться* (с. 43) та ін. варто було б замінити активними конструкціями *термін використовують*; *те саме явище довкілля можна інтерпретувати й описувати по-різному*; *під час студіювання національної свідомості до уваги беруть* тощо.

5. Певні міркування викликає й уживання відверто російської лексеми “смысл”. Цілком поділяючи прагнення лінгвістів розмежувати поняття, позначувані одиницями *значення*, *зміст* і *смысл*, розуміючи певну утрадиційненість лексеми *смысл* у галузях когнітивної лінгвістики, семіотики, філософії тощо та визнаючи її семантичні зв'язки з органічним для сучасної мови дієсловом *мислити*, пропонуємо її “українізувати”, замінивши префікс *с-*, можливий лише перед *к*, *ф*, *п*, *т*, *х*, на нормативний у такій позиції *з-* (*змысл – змыслити – мислити*).

Зрозуміло, що висловлені зауваження й побажання в жоден спосіб не знижують загальної високої оцінки виконаного дослідження, оскільки не стосуються його концептуальних засад. Дисертація І.В. Гарбери є самостійним,

